

SELÇUKLU  
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ  
IV



M A L A Z G İ R D  
SAVAŞINA KATILAN TÜRK BEYLERİ

Faruk SÜMER

*Malazgird* savaşından bahseden çağdaş hiç bir *İslâm* kaynağının bize kadar gelmemiş olduğu malûmdur. Mamafih buna o kadar teessüf edilmemelidir.

Çünkü, Cl. Cahen'in bundan 37 yıl önce ifade ettiği gibi, muahhar müellifler çağdaş kaynaklardaki bilgileri kayda değer bir kısaltma veya değiştirmeye tâbi tutmadan bize nakletmişlerdir. Bu sebeple asıl teessüf edilecek husus çağdaş müverrihlerin verdikleri bilgilerin, savaşın ehemmiyetine nisbetle, tatmin edici olmaktan uzak bulunmasıdır. Bu da olayla ilgili birçok meselelerin hallinde bizî müşkilâta uğratmaktadır<sup>1</sup>.

Bu meselelerden biri de makalemizin konusunu teşkil etmektedir.

Merhum hocamız M. H. Yınanç, *Anadolu'nun fethi* adlı eserinde *Malazgird* savaşına katılan Türk beyleri hakkında bir cedvel vermiştir. M. H. Yınanç'ın bu cedveli birçok müellifler tarafından aynen kabul edilmiştir. M. H. Yınanç'a göre *Malazgird* savaşına Alp Arslan'ın kardeşi Yâkûtî ile Kutulmuş'un (ben şimdi bu adın böyle okunması görüşündeyim) oğulları başta olmak üzere Selçuklu ailesine mensup birçok prensler katılmışlardır<sup>2</sup>. Emirlerle yani beğlere gelince bunların adları şunlardır: Sav Teğ'in, Sanduk, Afşin, Ahmed Şah, Altun Tak, Atsız, Ak Sunğur, Emir

<sup>1</sup> *Malazgird* savaşı ile ilgili *İslâmî* eserlerdeki bilgilerin mahiyeti ve bunların değerleri Prof. Cl. Cahen'in, *La Campagne de Mantzikert d'après les sources musulmanes* (Byzantion, 1934, s. 613 - 642) adlı makalesi ile *İslâm kaynaklarına göre Malazgird savaşı'nın* (Faruk Sümer - Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1971) Giriş kısmına bk. (s. IX - XX).

<sup>2</sup> *Türkiye tarihi, Selçuklular devri, Anadolu'nun fethi* (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından), İstanbul, 1944, s. 73.

Danişmend, Emîr Artuk, Emîr Saltuk, Emîr Mengüçük, Emîr Çavlı, Emîr Çavuldur, Ay Tekin, Sa'd u'd-devle Gevher Âyîn, Emîr Porsuk<sup>3</sup>. Fakat merhum hocamız cetveldeki isimlere ait, bir istisna ile, kaynak vermemiştir. Onun *Malazgird* savaşı ile ilgili olarak zikrettiği eserlerde bu cedveldeki adların ekserisine rastgelinebilir.

Bu hususu böylece belirttikten sonra şimdi meseleyi yakından incelemeye geçebiliriz. Her şeyden önce şuna işaret edelim ki, elimizdeki muteber, yani, konumuz için esas olan kaynakların hiç birinde savaşa katılmış olan beğler hakkında bir cedvel olmadığı gibi, yine onlardan herhangi birinde, «filan emîr bu savaşta bulunmuştur» şeklinde bir ifadeye de rastgelinebilir. Meselâ *Ahbârü'd-devleti's-Selcukiyye*'de Alp Arslan ile Kutulmuş arasında *Dih-i Nemek*'de 1064 yılında yapılan savaşta Alp Arslan ve Kutulmuş'un buyruğundaki emirlere dair bir cedvel mevcuttur<sup>4</sup>. Fakat aynı eserin, değerli bilgilerin verildiği, *Malazgird* savaşı bahsinde bir tek emîrin adına rastgelinebilir. Savaşta bir kaç emîrin bulunduğunu dolayısı ile öğrenebiliyoruz. Buna en güzel misal Sa'd u'd-devle Gevher Âyîn'dir. Biz bu emîrin *Ma-*

<sup>3</sup> Aynı eser, s. 73 - 74.

و على مينة السلطان الامير قطب الدين كلسارغ (كلسارغ: metin) و الامير  
بيوان تنكوا و على الميرة الامير التوناق و والد الامير جش (جش: metin) و القائد  
الامير سونكين و مع السلطان في القلب الامير بلداجي و الامير سنقرجه و الامير اغاجين و غيرهم  
من كبار الامراء و الملك قطلمش بن اسرائيل اصبغ و قد ضاق القضاء بجيشه و أخوه على  
مينته و الامير ابي بوقا على ميسره

«Sultan ordusunun sağ kolunda Emîr Kutbeddin Kül Sarıg ve Emîr Pehlivan. Şenekli (?), sol kolunda Emîr Habeş'in babası Altun Tak ve kumandan Emîr Sav Teğ'in, göğüste ise Sultan ile beraber Emîr Baldacı, Emîr Sunkurca, Emîr Ağacı ve büyük beylerden başkaları bulunuyordu. İsrail oğlu Kutulmuş'a gelince feza ordusuna dar geliyordu; askerinin sağ koluna kardeşi, sol koluna da Buk Oğlu (?) ku-

manda ediyordu (yayımlayan M. İkbâl, Lahor, 1934, s. 31). Nâşir, آى بوقا nın

ابى بوقا okunmasını teklif ediyor ki, teklifi şüphesiz mantıkîdir. Biz kelimenin

ابن بوقا olduğunu düşünüyoruz.»

*lazgird* savaşına katıldığını ancak ona ait bir memlûkün Bizans imparatorunu tutsak almasından biliyoruz. Gevher Âyîn memlûk menseli emirlerin en tanınmışlarından biri olup, hadım idi. Gevher Âyîn, Alp Arslan'ı bıçaklamış olan *Harizimli Yusuf*'un birkaç darbesine maruz kalarak yaralanmıştı. Gevher Âyîn bu esnada (465 = 1072) *Bağdad* şahnesi bulunuyordu. Adı geçen emir Melik Şah devrinde de, büyük emirlerden olarak, mühim hizmetlerde bulunmuş ve bu arada Yemen'in fethinde âmil olmuştur. Melik Şah'ın ölümünden sonra hânedan âzası arasında vukubulan saltanat mücadelelerinde, Melik Şah'ın belli başlı Memlûk emirlerinden çoğu gibi, Berk Yaruk taraftarı olan Gevher Âyîn, adı geçen hükümdar ile kardeşi Muhammed Tapar arasında yapılan *Sefid Rûd* muharebesinde öldürülmüştür (493 = 1110) <sup>5</sup>.

Savaşta bulunduğunu kesin olarak söyleyebileceğimiz emirlerden biri de Sav Teğî'n'dir. Sav Teğî'n eski ve en büyük kumandanlardan biri olup, Alp Arslan'ın bütün seferlerine katılmıştır. Sav Teğî'n kaynakların bir çoğunda *serheng* (başbuğ) ünvanı ile anılır. Onun *Malazgird* savaşında bulunduğunu çok muahhar farsça bir eserde, Mîrhon'dun *Ravzatu's-safâ*'sındaki bir haberden öğreniyoruz. Bu habere göre, Bizans İmparatoruna barış teklifini, Alp Arslan'ın emri üzerine Sav Teğî'n iletmiştir <sup>6</sup>.

Bizans müverrihi Nicéphore Bryennios, İmparator'un, ordusunu savaş düzenine soktuğunu gören Sultan'ın, kuvvetlerinin ekserisini çok güvendiği Tarangès (Tarang) adlı bir hadımın buyruğuna verdiğini söyler. Tarangès, Türk ordusunu bir çok kümelere veya tümenlere ayırmış, öncü kuvvetlerini teşkil ve pusuları tâyin etmiş ve Türk kuvvetlerine, Bizans alaylarını kuşatıp onları ok yağmuruna tutmaları buyruğunu vermiştir <sup>7</sup>. Bizans müverrihinin bu sözleri Tarangès'in büyük

<sup>5</sup> İbn u'l-Esîr, *el-Kâmil*, Kahire, 1301, X, s. 122.

<sup>6</sup> *İslâm kaynaklarına göre Malazgird savaşı*, metin s. 64, tercüme 69.

<sup>7</sup> «Les Tures, voyant l'Empereur ranger son armée en bataille, et ne plus la diviser en brigades ou en compagnies, se tinrent tranquilles; cars ils n'avaient aucune intention d'accepter une bataille rangée avec l'armée romaine. Mais le Sultan, lui, dont le quartier général était à une bonne distance en arrière, donna (contre l'attente de ses troupes) le signal du combat. Il confia la plupart de ses forces à un eunuque qui

kumandanlardan biri olduğunu gösteriyor. Böyle bir emîrin, bu savaş için olmasa bile başka olaylar dolayısı ile İslâm kaynaklarında adının geçmemesi hayret verici olurdu. Nitekim bazı tedkikçiler Nicéphore Bryennios'da geçen Tarangè'sin Melik Şah tarafından kardeşi Tutuş'un hizmetine verilen emirlerden ابن بریق olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir<sup>8</sup>. Gerçekten Melik Şah (470 = 1077) yılında kardeşi Tutuş'u Suriye Melikliğine gönderdiği zaman S and a k, D i m l a c O ğ l u M u h a m m e d, B e k ç i O ğ l u A f ş i n, T u t u, (yani Dudu) O ğ l u, ابن بریق Yani Birik O ğ l u n u ve diğerlerini onun buyurduğuna vermişti<sup>9</sup>. Görüldüğü gibi bu isim, ابن yani o ğ l u kelimesini nazarı itibara almaz isek بریق dır. Bunun ise T a r a n g è s'in bozuk şekli olduğunu kesin bir şekilde iddia etmemiz iki sebepten mümkün olamaz. Bunlardan biri, ismin yazmalarda böyle görülmesi, diğeri de T a r a n g è s'e Türk adları arasında rastgelmemesidir. Fakat, bu birleştirmeye karşı kanaatımızca en kuvvetli delil A l p A r s l a n'ın katında büyük bir itibara sahip olan böyle bir emîrin (Tarang veya Birik adını taşıyan) en mühim kaynaklarda geçmemiş olmasıdır. Tabii bunların yanında itiraz edilebile-

---

jouissait de toute sa confiance, et qui s'appelait Tarangès, et le désigna pour commander dans cette mêlée. Tarangès, divisa l'armée turque en plusieurs groupes, organisa des avant-gardes de reconnaissance, des embuscades, et prescrivit aux siens d'environner les régiments romains et de lancer de partout contre eux une pluie de flèches.»

— «İmparatorun, ordusunu savaş düzenine soktuğunu ve onu artık tuğay veya bölüklere ayırmadığını gören Türkler yerlerinde sessizce durdular. Zira onlar Bizans ordusu ile düzenli bir savaş yapmak niyetinde değillerdi. Fakat umumî karargâhu oldukça geride bulunan Sultan (askerlerinin bekleme isteğinin aksine) savaş işaretini verati. Sultan, kuvvetlerinin çoğunun kumandanlığına güvendiği Tarangès adlı bir hadımı getirip, onu savaşın idaresine memur etti. Tarangès Türk ordusunu bir çok kümelerle ayırdı; keşif kolları çıkardı ve pusuları tayin etti. Bundan sonra Tarangès askerlerine Bizans alaylarını kuşatıp onlara yağmur gibi ok yağdırmalarını emretti» (fransızca tercümesi H. Grégoire, Byzantion, XXXIII, («1953», s. 492).

<sup>8</sup> M. H. Y ı n a n ç, aynı eser, s. 75; O. T u r a n, *Selçuklular tarihi ve Türk-İslâm medeniyeti*, Ankara, 1965, s. 126, 144.

<sup>9</sup> K e m a l e d d i n İ b n u'l- A d î m, *Zubdetu'l Haleb*, yayınlayan S. Dehân (Institut Français de Damas), Dimâşk, 1954, II, s. 56.

cek daha bir çok hususlar vardır. Meselâ, İ b n u'l-A d î m'de sadece T u t u ş'un *Suriye*'ye gönderilmesi dolayısıyla geçen İ b n B ı r ı k'ın, arkadaşları olan beyler gibi *Türkmen* olması pek muhtemeldir. Memlûk yani sarayda yetişmiş emirler dururken Türkmen beylerinden birinin ordunun başkumandanlığına getirilmesini şüphe ile karşılayabileceğimiz gibi, böyle bir beyin hadım olduğunu da kabul etmek güçtür.

O halde, bütün bu mülâhazalardan sonra bu emir kim olabilir, sualini sorabiliriz. Acaba T a r a n ğ'ın S a v T e ğ'in olduğunu düşünemez miyiz? Çünkü, S a v T e ğ'in, A l p A r s l a n'ın bütün seferlerine katılmış olup onun en başta gelen kumandanı (veya kumandanları arasında) görünüyor. Adı geçen Emir, M e l i k Ş a h devrinde de bu mevkiini muhafaza etmiştir. Hattâ mağlûb edilip öldürülen M e l i k Ş a h'ın amcası K a v u r d'un ülkesinin, savaşın kazanılmasında büyük bir rol oynayan S a v T e ğ'in'e verildiğini biliyoruz<sup>10</sup>. Aynı zamanda S a v T e ğ'in hadım olan memlûk emirlerden biri idi. Yine bu emir kaynaklarımızın bazılarında *Serheng* (kumandan, başbuğ) ünvanı ile anılmaktadır. Tarangès (Tarang) adının herhalde *Serheng'in* (Sarhang)'ın değişmiş bir şekli olması imkânsız değildir.

<sup>10</sup> S a v T e ğ'in, T u ğ r u l B e ğ'in kumandanlarından idi. Kendisi *Hâkister* köyünde doğmuş, bilâhare orada bir ribât yaptırmıştır. S a v T e ğ'in T u ğ r u l B e ğ'in günlerinde A r s l a n *el-Besasiri*'nin tenkilinde, A l p A r s l a n devrinde bilhassa *Errân* ve *Şirvan*'ın fethinde, M e l i k Ş a h zamanında da K a v u r d B e ğ'in isyanının bastırılmasında mühim hizmetler ifa etmiştir. Kendisi seferlerde daha ziyade S e l ç u k l u ordularının öncü kuvvetleri kumandanı olarak görülmektedir. Ü ç S e l ç u k l u hükümdarına çağdaş olan bu *Türk* kumandanı kaynaklarda *serheng* ve *kâid* ünvanları ile de anılır. S a v T e ğ'in hadım emirlerden biri olup, rivâyete göre bizzat kendi kendini hadım etmiştir. S a v T e ğ'in 478 yılı Cemâziye'l-evvelî'nde (1085 Ağustos) *kuru hastalığı*'na yakalanarak *İsfahan*'da ölmüştür. Vefatında muazzam bir servet bırakmıştı (*Ahbârü'd-devlet is-Selcukiyye*, s. 30, 31, 44, 56, 57, 58, 61, 63; B u n d a r î, türkçe tercümesi K. Burslan, T. T. K., s. 17, 50, 61, 79; S i b t İ b n u'l-C e v z î, yayınlayan A. Sevim, Ankara, 1968, s. 27, 64, 96, 161, 163, 224, 228; V. M i n o r s k y a *History of Shirvân and Darband*, Cambridge, 1958, metin s. 16, 26, 27; tercüme s. 41, 53-55, izahlar kısmı. 66, 73, 74)

Malazgird savaşına katıldığını bildiğimiz emirlerden biri de Ay Teğ'in idi. Ay Teğ'in, Alp Arslan'ın kardeşlerinden (Tuğrul Bey'in kendisine halef seçtiği) Süleyman'ın kumandanlarından olduğu için çok defa Süleymani nisbesi ile anılır. Ay Teğ'in, Alp Arslan devrinde *Bağdad* vâlisi (şahnesi) idi. Alp Arslan 463 (1071) de Haleb'de bulunuyordu. Romanos Diogenes'in muazzam bir ordu ile ülkesine yürüdüğünü haber alınca, Ay Teğ'in'i Haleb hükümdarı Mahmud ile birlikte *Dimaşk* yani *Şam* şehrinin fethine memur etti. Fakat Ay Teğ'in sonra geri dönüp Alp Arslan'ın ordusuna katıldı ve savaşta bulundu<sup>11</sup>. Hattâ Mirhon d'un naklettiği bir habere göre<sup>12</sup>, Alp Arslan'ın bizzat çarpışmakta olduğunu gören Ay Teğ'in, Sultan'dan, savaşmakla nefsinin tehlikeye atmamasını rica etmiş ise de Alp Arslan bunu reddetmiştir. Anlaşılacağı üzere, memlûk emirlerden biri olan Ay Teğ'in, 474 (1081 - 1082) yılında ölmüştür<sup>13</sup>.

*Malazgird* savaşında kat'i olarak bulunduğunu ifade edebileceğimiz diğer bir bey de *سنداق* dır. Sandak (?) *Anadolu*'ya akın yapan beylerden biri olup, 462 (1069-1070) yılında kalabalık bir asker ile *Suriye*'ye inip burada kışlamış, bahar gelince akın için tekrar Bizans ülkesine dönmüştü. Kendisini ertesi yıl *Ahlat* valiliğinde görüyoruz. Sandak Bizans imparatoru Romanos Diogenes'in *Ahlat* üzerine gönderdiği 20.000 kişilik öncü kuvvetini yenmek ve kumandanını tutsak almak sureti ile (4 Zilkade 463=3 Ağustos 1071) *Türk* ordusunun maneviyatını kuvvetlendirdiği gibi, gerçekten muktedir bir kumandan olduğunu da isbat etmiştir. Bu *Türk* beyi hakkında bilinen son haber onun Melik Şah tarafından 470 (1077) de

<sup>11</sup> İbnu'l-Adîm, aynı eser, s. 22, 23, 31,

<sup>12</sup> *İslâm kaynaklarına göre Malazgird savaşı*, metin s. 66, tercüme s. 70.

<sup>13</sup> Sibt İbnu'l-Cevzî, s. 209. Uzun yıllar *Bağdad* şahneliği yapan bu emir hakkında daha fazla bilgi için aynı esere bakınız (s. 100, 113, 116, 130, 146, 169, 197).



Suriye melikliğine gönderilen T u t u ş'un emrindeki beyler arasında bulunduğudur<sup>14</sup> S a n d a k, *Türkmen* beylerinden olsa gerektir.

Savaşa iştirâk ettiğinden emin olduğumuz kumandanlardan biri de B e k ç i O ğ l u A f ş i n'dir. A f ş i n, B i z a n s topraklarına yapılan akınlarda en fazla başarı gösteren beylerden biridir. A f ş i n, *Anadolu*'ya A h l a t cihetinden akınlara yapan *Türkmen* beyleri üzerine A l p A r s l a n tarafından kumandan tâyin edilen memlûk emirlerden hadım G ü m ü ş T e ğ i n'i öldürüp A l p A r s l a n'ı kızdırdığından buyruğundaki askeri ile 459 (1066) yılında *Anteb* taraflarına gelerek *Antakya* bölgesinde geniş çapta yağma hareketlerine girişmişti. Ertesi yıl 460 (1067-1068) A f ş i n'in bizzat adı geçen şehri kuşattığını görüyoruz. Şehir fethedilmek üzere bulunduğu bir sırada A f ş i n, A l p A r s l a n'dan kendisini affettiğini bildiren bir mektub aldı. Bunun üzerine 100.000 altın, kıymetli kumaşlar ve âletler karşılığında kuşatmayı kaldırarak Sultan'ın katına yöneldi<sup>15</sup>. Ertesi yıl 461 (1069) kalabalık bir ordu ile *Haleb* bölgesine inen imparator, *Münbic*'i kuşattığı esnada, A f ş i n'in *Anadolu*'da meşhur *Amuriyye* şehrini alıp yağmaladığını öğrenmiş ve bu, imparatorun *İstanbul*'a geri dönmesinin sebeplerinden birini teşkil etmişti. Ertesi yıl 463 (1070-1071) A l p A r s l a n, A f ş i n'i *Nâvekiyye Türkmenleri*'nden bir kısmı ile B i z a n s topraklarına kaçan eniştesi E r - B a s ğ a n'ın takibine gönderdi. E r - B a s ğ a n, A f ş i n'in takibi üzerine imparatora iltica etmek zorunda kaldı. A f ş i n, iki taraf arasındaki mütarekeyi imparatora hatırlatarak E r - B a s ğ a n'ın teslim edilmesini istedi. Bu talebin reddi üzerine *Türk* kuman-

و تقدم السلطان ملك شاه الى آفشين بن بكجي و صندوق التركي و محمد بن دملاج<sup>14</sup>  
و ابن طوطو و ابن بريق و غيرهم من أمراء الترك بالكون مع تاج الدولة والمسير في خدمته

«Sultan Melik Şah *Türk* beylerinden B e k ç i O ğ l u A f ş i n ile *Türk Sandak*'a, D i m l a c O ğ l u M u h a m m e d'e, T u t u (D u d u) O ğ l u'na, B i r i k (?) O ğ l u'na ve bunlardan başkalarına T a c ü t - d e v l e 'ye (yani Tutuş'a) katılıp, seferinde hizmetinde bulunmalarını emretti «İ b n u l - A d i m, aynı eser, s. 56). S a n d a k hakkında B u n d a r i 'de şu cümle vardır :

فخرج اليهم عسكر خلاط و مقدم صندوق التركي

«Onları (Bizanslılar'ı) başlarında *Türk Sandak* bulunan Ahlat askeri karşıladı (Kahire, 1318, s. 38)».

<sup>15</sup> İbnu'l - Adîm, II, s. 11, 12, 55, 56, 67, 88.



danı geçtiği her yeri korkunç bir şekilde yağma etti ve sayısız ganimetle *Ahlat*'a döndü<sup>16</sup>; dönüşünden birkaç ay sonra da savaş vukubuldu. *Afşin*'e dair son haber, onun Suriye melikliğine gönderilen *Tutuş*'un buyruğuna verilmiş olduğudur. Yukarıda bir kaç defa temas edildiği gibi *Afşin*, *Sandak*, *Dimlac Oğlu Muhammed*, *Dudu Oğlu*, *Birik(?) Oğlu*, *Arslan Taş* gibi *Türkmen* beyleri *Tutuş*'un maiyyetinde olarak *Dimaşk*'a geldiler. Bilindiği gibi *Selçuklu* devletinde uygulanan siyaset, şehzâde ve *Türkmen* beylerini uç vilâyetlerine göndermekti. Bu suretle onların çıkarmaları muhtemel fesad hareketleri önleneceği gibi, yapacakları fetihler ile de devletin hududları genişletilmiş olacaktı. Fakat *Tutuş*'un *Dimaşk* ve *Filistin* hâkimi *Atsız*'i, gadrederek, öldürmesi *Afşin* ve diğer beylerin ondan ayrılmasına sebep oldu. *Afşin*, *Arslan Taş* ve diğerleri etrafı yağmalaya yağmalaya *Kuzey Suriye*'ye geldiler ve *Fırat*'ı geçip büyük bir ganimetle *Diyârbekir* tarafına yöneldiler<sup>17</sup>. Büyük bir kumandan olduğu açıkça görülen *Afşin Bey*'in ölüm tarihi belli değildir. Bununla beraber onun bu dönüşten az sonra ölmüş olduğu tahmin edilebilir. Aksi takdirde *Afşin* gibi büyük ve dirâyetli bir kumandanın yeni faaliyetlerinden kaynakların bahsetmemesi hayret verici olurdu.

*Afşin* ve *Sandak* ile birlikte *Tutuş*'un buyruğuna verilen *Dimlac Oğlu Muhammed*, *Arslan Taş*, *Dudu Oğlu* ve *برق* Oğlu gibi *Türkmen* beylerinin de *Malazgirt* savaşına katıldıklarından şüphe edilmez, meğer ki bu beyler *Türkistan*'dan yeni gelmiş olsunlar. Adı geçen beyler'den *Dimlac Oğlu Muhammed*'in oğullarından *Toğan Arslan* asrın sonlarında *Bidlis* ve *Erzen* hâkimi olup nesli uzun bir zaman bu bölgeyi idare etmiştir<sup>18</sup>. Yine bunlardan *Arslan Taş*'ın oğulları da XII. yüzyılın sonlarına kadar *Şehrizer* bölgesinde beylik yapmışlar-

<sup>16</sup> *İslâm kaynaklarına göre Malazgirt savaşı*, metin s. 25, 26, 28, tercüme 29, 32, 33, 36.

<sup>17</sup> *İbn u'l-Adîm*, II. s. 65 - 67.

<sup>18</sup> *Dimlac* oğulları hakkında bir makale hazırlamaktayız.

dır<sup>19</sup>. Fakat ne Afşin, ne Sandak ve ne de Dudu Oğlu ile **ق.ر.** Oğlunun oğul ve torunları olduğu hakkında hiçbir bilgiye sahip değiliz.

*Câmi'u't-Tevârih*'deki Selçuklular bölümünde Alp Arslan'ın Malazgird savaşında buyruğunda bulunan beylerin başka isimler taşıdıkları görülür. Bu eserde yukarıda bahsedilen memlûk emirlerin, ne de Sandak ve Afşin gibi beylerin adları geçer. Bu isimlerin *Anadolu*'nun müstakbel fâtihterine ait olduğu anlaşılıyor<sup>20</sup> Bu isimler şunlardır: Danişmend (veya Melik Muhammed Danişmend), Saltuk, Artuk, Mengüçük, Çavlı, Çavuldur. Bu cedyelin daha sonraki duruma bakılarak vücuda getirilmiş olduğu görülüyor. Bununla beraber adı geçen beylerin *Malazgird* savaşına katılmış olmaları pek muhtemeldir. Bu emirlerden Artuk Bey'in *Malazgird* savaşını müteakip *Anadolu*'da başarılı fetih hareketlerinde bulunmuş olduğunu biliyoruz. Artuk Bey, Türkiye Selçukluları devletinin kurucusu Süleyman Şah ile geçinemediği için, Melik Şah tarafından geri çağırılmıştır<sup>21</sup>. Aynı eserde Çavuldur Bey'in *Maraş* ve *Sarus* (yani Sarız, Kayseri'ye tâbi bir kasaba) bölgelerini fethettiği bildiriliyor. Şimdi elimizde güzel bir baskısı olan *Danişmendnâme*'de *Çavuldur Çakka* adı geçer ve onun batı istikametinde fetih hareketlerinde bulunduğu söylenir<sup>22</sup>.

Bizans müverrihi Nicéphore Bryennios, *Malazgird* savaşını müteakip *Orta Anadolu*'da fetih hareketlerinde bulunan Tutak adlı bir beyden bahseder<sup>23</sup>. Eski Türk isimlerinin mâna ve telâffuzlarının tesbitinde büyük güçlükler ile karşılaşıldığı malumdur. Çünkü *Türkler'in* çocuklarına ad vermelerinde bir çok inançlar âmil olmaktadır. Mânasını izah etmek için uzun bir zaman cehd ve

<sup>19</sup> Bu aile hakkında : F. Sümer, *Oğuzlar*, ikinci baskı, Ankara, 1972, s. 127-128.

<sup>20</sup> *İslâm kaynaklarına göre Malazgird savaşı*, metin s. 55, 59, tercüme, 61, 62, 64,

<sup>21</sup> M. H. Yınanç, aynı eser, s.81, 86, 87, 89, 103.

<sup>22</sup> *La geste de Melik Danişmend*, (Bibliothèque Archéologique Et Historique de l'Institut Français D'Archéologie d'Istanbul), XI, Paris, 1960, II, s. 14, 17.

<sup>23</sup> S. 522, 523.

gayret sarfedilen bir ismin başka bir dile ait bir kelimenin *Türk* söylenişine uydurulmuş bir şeklinden, yahut tanınmamış bir yer adından gelmiş olması daima mümkündür. Bu böyle olmakla beraber T u t a k'ın aslında Tutuk (Tutuğ) olduğu bir ihtimal olarak ileri sürüldüğü takdirde bunun o kadar itiraza uğramıyacağı beklenebilir. Tutuk (Tutuğ), bilindiği gibi, eski Türk ünvanlarından ve aslının çince olduğu söylenmektedir. Fakat *Ağrı*, *Kars*, *Muş* ve *Kayseri*'de olmak üzere Tutak adlı bazı kasaba ve köyler de görülmektedir<sup>24</sup>. Bu kelimenin aslı ve telâffuzu ne olursa olsun Emir T u t a k'ın *Malazgird* savaşında bulunduğundan şüphe edilmez. Yukarıda geçen توتک in, eğer metinlerde tamamen noktasız ise, aslında Tutuk veya Tutak olduğu düşünülebilir. Bununla beraber, sözlerimizden de anlaşılacağı üzere, şahsen isim benzetme ve birleştirmelerinde çok ihtiyatlı davranmayı tercih etmek itiyadında olduğumuzu ifade etmeliyiz.

M. H. Y ı n a n ç'ın cedvelinde A k S u n ğ u r, P o r s u k ve A l t u n T a k'ın adları da geçiyor. Bunlar daha ziyade veya münhasıran A l p A r s l a n'ın değil (Altun Tak belki istisna edilir ise) M e l i k Ş a h devrinin büyük emirleri arasında görülür. Yine orada, yani M. H. Y ı n a n ç'ın cedvelinde, A t s ı z B e y'in de adına rastgeliniyor. Lâkin A t s ı z B e y'in savaşta bulunması bizce çok şüphelidir. Çünkü, A t s ı z, K ı z ı l (?) ve Ş ö k l ü ile birlikte *Nâvekkîye Türkmen* topluluğunun beylerinden olup, anlaşıldığına göre, E r - B a s ğ a n'ın idaresinde B i z a n s topraklarına gitmişler, fakat çok geçmeden ondan ayrılıp *Filistin*'e inmişlerdir. A l p A r s l a n *Malazgird* savaşından önce *Haleb*'de bulunuyorken adı geçen beyler de *Filistin*'de idiler ve açıkça anlaşıldığına göre A l p A r s l a n'a karşı itaatsızca davranışlarını da devam ettiriyorlardı<sup>25</sup>.

Ermeni müverrihleri K a p a r adlı bir *Türk* beyinin *Malazgird* savaşını müteakip *Murad* suyu boylarındaki faaliyetinden bahsederek<sup>26</sup>. Bu *Türk* beyi yani *Kapar* hakkında fazla bir bilgiye sahip deği-

<sup>24</sup> İçişleri Bakanlığı, *Türkiye'de meskûn yerler kılavuzu*, Ankara, 1946, s. 1080.

<sup>25</sup> *Oğuzlar*, s. 130, 133

<sup>26</sup> M. H. Y ı n a n ç, *Anadolu'nun fethi*, s. 82.

liz. Zaferi takiben *Kapar*'ı fetih hareketlerine girişmiş görmemiz adı geçen beyin savaşını kazanılmasında rolü olduğuna, yani savaşa katıldığına kuvvetle ihtinal verdirir.

A t s ı z'ın *Filistin* ve *Dimaşk*, yani *Şam* bölgesini 5 - 6 yıl müstakillen idare ettiği malûmdur. Bazı müellifler, *İ b n u l- E z r a* k'da görülen<sup>27</sup> : *خرج ائمز من جبل قبق* (yani *Atsız Kabk dağından çıktı*), cümlesinin aslında *خرج ائمز من جبل قبق* (*Atsız Kınık boyundan çıktı*) şeklinde olacağını ileri sürmüş iseler de bu ifadeyi tasdike cesaret edemiyorum.

M. H. Y ı n a n ç'ın cedveldeki hânedana mensup olanlara gelince, bunlardan *Alp Sungur Beğ* ünvanını taşıyan *Âzerbaycan* meliki *Y â k u t* i'nin ne zaman öldüğü bence meçhûldür. *Süryanî M i h a e l*'in *Türkiye S e l ç u k l a r ı* devleti kurucusu *S ü l e y m a n Ş a h*'in Sultan, yani *Alp Arslan*'dan müsaade alarak *Malazgird* savaşını idare ettiğine dair sözlerine inanılmaz. Esasen *S ü l e y m a n Ş a h*'in savaşta bulunduğu dair hiç bir habere de sahib değiliz.

Şimdi sonuçlara geçiyoruz :

1 — *Malazgird* savaşına katılan *Türk* beyleri hakkında kaynakların verdikleri bilgiler çok kifayetsizdir.

2 — *Türk* beylerinden kesin olarak beşinin savaşta bulunduğu anlaşılıyor. Bunlar, *G e v h e r Â y i n*, *Serhenğ S a v T e ğ i n*, *A y T e ğ i n es-Süleymanî*, *S a n d a k* ve *A f ş i n* beylerdir. Aynı savaşa katıldıklarına muhakkak nazarı ile bakabileceğimiz beyler ise, *Artuk Bey*, *Tutak*, *Dimlac Oğlu Muhammed*, *Arslan Taş*, *Dudu Oğlu* ve *بريق Oğlu*'dur. *Sal-tuk*, *Çavlı*, *Çavuldur*, *Çaka*, *Mengüçük* beylerin de *Türk* ordusunun saflarında yer almış olmaları muhtemeldir.

<sup>27</sup> Tarih Meyyâfârikin, British Museum, Or. 5803, yap. 153<sup>b</sup>. Basılmış nüsha da bu isim atlanmıştır (*Tarih el - Fârikî, Kahire, 1959, s. 192*).